

ÖNKÉNTESEK A KÖNYVTÁRBAN – ESETTANULMÁNY A FŐVÁROSI SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR TAPASZTALATAI ALAPJÁN

HASZONNÉ KISS KATALIN¹

Absztrakt

Míg a nemzetközi tapasztalatok és tanulmányok azt mutatják, hogy a könyvtári önkéntesség – a múzeumi önkéntesség mellett – az egyik leggyakoribb, intézményekhez kötődő, kulturális önkéntességi forma, addig Magyarországon ez kevésbé elterjedt jelenség, hiszen a hazai könyvtáraknak csak 36 százaléka foglalkoztat önkénteseket. Ugyanakkor a könyvtárak nagyszámú Iskolai Közösségi Szolgálatot teljesítő diákot is fogadnak. A könyvtárak a COVID-19 járvány visszaszorulásával megnövekedett népszerűségnek örvendenek mind az önkéntesek, mind pedig az Iskolai Közösségi Szolgálatot teljesítők körében. Mindezekből következően az esettanulmány célja, hogy részletesen bemutassa a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban végzett önkéntes tevékenységek változatosságát, a könyvtári önkéntes munka jellemzőit, valamint a könyvtárnak az Iskolai Közösségi Szolgálat terén nyújtott lehetőségeit. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár önkénteseinek köre alapvetően alkalmi önkéntesekből áll és lényegesen kevesebb köztük a rendszeres, jogvisztonnyal is rendelkező önkéntes. A különböző korú és érdeklődésű könyvtárhasználók egyedi elvárásokkal és igényekkel érkeznek, melyeknek a könyvtárak a jelenlegi erőforrásaik birtokában már nem tudnak minden esetben megfelelni. A speciális igények kielégítéséhez speciális ismeretekkel rendelkező szakemberekre van szükség, amire tapasztalataink szerint a különböző korú, eltérő társadalmi-gazdasági helyzetű és más-más tudással, képességekkel rendelkező önkéntesek bevonása ad egyfajta megoldást. Úgy látjuk, hogy a könyvtárak társadalmi elismertségének növelésével, közösségi szerepének tovább erősítésével, a könyvtárosok felkészítésével, a toborzás és képzés mechanizmusának kidolgozásával növelhetjük az önkéntesek számát és az önkéntes tevékenység hatékonyságát a könyvtárakban.

Kulcsszavak: könyvtári önkéntesség, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, harmadik hely, önkéntes-koordináció, közösségi szerep,

¹ Haszonné Kiss Katalin, főkönyvtáros, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 2. számú régiójának igazgatója.

Volunteers in library – A case study based on the experiences of the Szabó Ervin Library Budapest

Katalin Kiss-Haszon

Abstract

While international experience and studies show that volunteering in libraries is one of the most common forms of institution-based cultural volunteering, alongside volunteering in museums, it is not widespread in Hungary, where only 36 percent of libraries employ volunteers. On the other hand, libraries host a large number of students completing the required School Community Service hours. Libraries have become increasingly popular with both volunteers and School Community Service students as the COVID-19 epidemic has receded. Consequently, the aim of this case study is to provide a detailed description of the variety of volunteering activities at the Szabó Ervin Library of Budapest, the characteristics of library volunteering and the opportunities the library offers in the field of School Community Service. The volunteers of the Szabó Ervin Library of Budapest are mainly casual volunteers, and there are significantly fewer regular volunteers with a legal status. Library users of different ages and interests come with specific expectations and needs, which libraries cannot always meet with their current resources. These specific needs require professionals with specific knowledge, and our experience shows that the involvement of volunteers of different ages, socio-economic backgrounds and with different knowledge and skills is one way of meeting these needs. We believe that by raising the social profile of libraries, further strengthening their role in the community, training librarians, and developing mechanisms for recruitment and training, we can increase the number of volunteers and the effectiveness of volunteering in libraries.

Keywords: library volunteering, Szabó Ervin Library of Budapest, third place, volunteer coordination, community role,

BEVEZETÉS

Az információs technológiák előtérbe kerülésével az olvasási szokások is jelentős mértékben megváltoztak. Az okos eszközök sok esetben átvették a nyomtatott könyv szerepét, sokan az információkat is már csak a világhálón keresik. Ugyanakkor a hiteles és ellenőrzött információkért ma is személyesen kell ellátogatni a könyvtárakba, vagy legalábbis virtuálisan. A könyvtárak – a szakmai szolgáltatásaikon túl –, a helyi közösségek mozgatórugójaként, igyekeznek egyre nagyobb feladatokat vállalni a közösségépítés terén. Rendezvényeket, előadásokat, oktatásokat szerveznek, közösségi alkotóműhelyeket indítanak el és működtetnek. Szolgáltatásaikat az adott közösség céljaihoz igazítva igyekeznek azt jobban kiszolgálni (Bognár et al. 2017). Egyre többen keresik fel a közvetlen környezetükben működő

bibliotékákat, olyan hiteles és biztonságos helyet keresnek, ahol társaságra lelnek, megerősítve ezzel a könyvtárak „harmadik hely”-funkcióját (Szóllás 2010).

A különböző korú és érdeklődésű felhasználók megnövekedett egyedi elvárásokkal és igényekkel érkeznek, melyeknek a könyvtárak a jelenlegi erőforrásaik birtokában már nem tudnak mindig és minden esetben megfelelni. Különösen nehezíti ezt, hogy az országos trendek azt mutatják, hogy csökken a szakképzett könyvtárosok száma az elmúlt években, a pályaelhagyók és a gazdasági környezet változása miatt (Havadi 2022). Másrészt a látogatók speciális igényeihez speciális ismeretekkel rendelkező szakemberekre van szükség. Mindezen kihívásokra, a könyvtárak szakmai, szolgáltatási színvonalának szinten tartására és a közösségi szerepének fenntartására adhat egyfajta megoldást az önkéntesek bevonása.

A nemzetközi tapasztalatok és tanulmányok azt mutatják, hogy a könyvtári önkéntesség – a múzeumi önkéntesség mellett – az egyik leggyakoribb, intézményekhez kötődő, kulturális önkéntességi forma (lásd Kovács 1994; Frisch 2023). Míg az Amerikai Könyvtári Szövetség (American Library Association, ALA) már az 1980-as évek elején megjelentette (az azóta többször módosított) irányelveit a könyvtári önkéntességre vonatkozóan, addig a Német Könyvtári Szövetség (Deutscher Bibliotheksverband) 2009-ben fogalmazta meg azt az állásfoglalást, hogy bővíteni kell a könyvtárakban az önkéntesek foglalkoztatását.

Magyarországon a könyvtárak közösségépítő szerepe – az intézmények köré szerveződő olvasóegyletek által – közel kétszáz éves múlttra tekint vissza, hiszen az első ilyen egyletek a reformkorban jöttek létre, és a dualizmus időszakában élték virágkorukat (Kuti 1998). A könyvtári önkéntesség Magyarországon a 2000-es évek elején kezdett elterjedni, de valójában a 2010-es évek elejére vált általánossá (Pegán 2012). A könyvtárak közösségi szerepének erősödésével, társadalmi megítélésének javulásával, az intézményrendszer nyitottabbá és innovatívabbá válásával egyre többen ajánlják fel rövidebb-hosszabb időre tudásukat, idejüket a könyvtárak és helyi közösség számára. Hatalmas jelentősége van az önkéntes szerepvállalásnak egy olyan közgyűjteménytípusban, ahol addig ez a tevékenység nem volt jellemző. Mindezek ellenére a magyarországi könyvtáraknak csak valamivel több, mint harmadában foglalkoztatnak, vannak be könyvtári önkénteseket szolgáltatásaik kiegészítésére, azok színvonalának emelésére, a közösségi szerepük erősítésére (Tóth – Bódog 2019).

Sokkal inkább elterjedt, hogy a 2010-es évek közepétől a könyvtárak a Községi Iskolai Szolgálatok kiemelt terepévé váltak, és számos megyei és városi könyvtár fogad olyan középiskolai diákokat, akik 50 órás kötelező szolgálatukat az intézményekben töltik el. Ráadásul a könyvtárak helyi beágyazottsága elő is segíti az oktatási és kulturális intézményközi kapcsolatok erősítését.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár az 1990-es évek végétől, a 2000-es évek elejétől fogad önkénteseket és Iskolai Községi Szolgálatukat teljesítő középiskolai diákokat pedig a szolgálat bevezetése, 2012 óta. Amilyen színes önkénteseink köre, annyira sokrétűek és differenciáltak az általunk felkínált önkéntesmunka-lehetőségek, ugyanis nem csak a könyvtári szolgáltatásokban vesznek részt, hanem a könyvtár közösségi funkciójának erősítésében is. A COVID-19 járványt megelőzően az alkalmi (epizodikus) önkénteseink száma évente körülbelül 20-30 fő, a rendszeres, jogvisztonnyal is rendelkező önkénteseké 10-14 fő, míg az Iskolai Községi Szolgálatot teljesítő diákok száma 165-360 fő között mozgott.

Noha a járvány alatt a könyvtárak is bezártak rövidebb-hosszabb időre, a könyvtárosok ez idő alatt is dolgoztak és igyekeztek minél innovatívabb módon elérni felhasználóikat és önkénteseiket (Békésiné – Nagy 2021). A pandémia után azt tapasztaltuk, hogy egyre többen keresnek olyan elfoglaltságot, ahol emberek között lehetnek és új barátságokat köthetnek, amelyre a legalkalmasabb hely a könyvtár. Ennek hatására a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban megnövekedett azok száma is, akik önkéntesnek jelentkeztek könyvtárainkba. Az elmúlt két évben alkalmi önkénteseink száma 30 fő fölé emelkedett, a rendszeres, jogvisztonnyal is rendelkező önkénteseké 10 főben stabilizálódott, míg az Iskolai Községi Szolgálatot teljesítő diákoké 2021-ben 284 főre, 2022-ben pedig már 521 főre emelkedett.

Mindezekből következően az esettanulmány célja, hogy részletesen bemutassa a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban végzett önkéntes tevékenységek változatosságát, a könyvtári önkéntes munka jellemzőit, valamint a könyvtárnak az Iskolai Községi Szolgálat teljesítésében nyújtott lehetőségeit.

Írásomban először a könyvtár, mint „harmadik hely” fogalmával foglalkozom, kiemelve a könyvtárak közösségi szerepét. Ezt követően Tóth és Bódog (2019) tanulmányára alapozva röviden bemutatom az önkéntesség helyzetét a hazai könyvtárakban, majd a harmadik részben rátérek a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban zajló önkéntesség és Iskolai Községi Szolgálat főbb jellemzőinek elemzésére.

A KÖNYVTÁR MINT HARMADIK HELY – A KÖNYVTÁRAK HELYI, KÖZÖSSÉGI KAPCSOLATAI

Ray Oldenburg nyomán az 1990-es években terjedt el a harmadik hely fogalma, ami a szerző megfogalmazásában azt jelenti, hogy: „Az első hely az otthonunk, a második a munkahelyünk, a harmadik pedig egy, az előbbi kettőtől független közösségi tér” (Oldenburg 1989 idézi Szóllás 2010). A könyvtárakat az elmúlt harminc évben gyakran emlegették harmadik helyként, mivel számos, Oldenburg által leírt jellemzővel is rendelkeznek: „...nem csak a felnőtteknek való, hanem a fiatalokért is van, összehozza a különböző korú és érdeklődésű embereket. Befogadó, közösségteremtő légkört találunk itt, ahol megpihenhetünk a munka vagy az iskola után. Elősegíti a társadalomba való beilleszkedést, ami nagyon fontos lehet azoknak, akik hátrányos helyzetűek, vagy akik messziről érkeztek. Ez a hely találkozási pont, amelyet a környéken mindenki ismer.” (Szóllás 2010).

A magyar könyvtárak helyi közösségekkel való kapcsolatát vizsgáló felmérés eredményei szerint (Tóth – Bódog 2019:82-83) az intézmények alig több mint fele tart fenn helyi – főként formális keretek között működő – közösségekkel kapcsolatot. Ez leggyakrabban közös rendezvények lebonyolításában mutatkozik meg, amit kisebb arányban a könyvtárak részéről nyújtott szakmai támogatás, valamint a közös pályázati részvétel követ. A könyvtárak fontos szerepet töltenek be a helyi közösségek életben tartásában azzal, hogy székhelyet nyújtanak a civil szervezeteknek, ami a megyei és városi könyvtárak kétharmadára volt jellemző a felmérés szerint. Ugyanakkor az adatok azt mutatták, hogy a könyvtárak kétötödénél ez a kapcsolat kölcsönös, mert ennyien kaptak helyi civil szervezetektől támogatást.

Tóth és Bódog (2019:87) szerint a helyi közösségek felé való elköteleződés egyik megnyilvánulási formája az is, amikor a könyvtár dolgozói maguk is szerepet vállalnak egy-egy helyi civil szervezet vagy akár nem bejegyzett csoport életében. Elemzésük szerint ez leggyakrabban a kulturális célú civil szervezetekhez vagy csoportokhoz való kötődésben valósul meg. Az találták továbbá, hogy minél kisebb egy könyvtár, annál jellemzőbb, hogy dolgozói a kultúrától eltérő területeken is aktív szerepet vállalnak. Így például kiemelkedőnek mutatkozott a községi könyvtárosok részvétele a helyi településfejlesztési egyesületekben.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár – tagkönyvtárai révén – igyekszik a helyi közösségekkel folyamatos kapcsolatot fenntartani. Ez leggyakrabban a helyi közösségekkel közösen, vagy a

könyvtár által szervezett programokban, továbbá előadásokban, klubfoglalkozásokban ölt testet, amelyeket igyekszünk életkori sajátosságoknak megfelelően szervezni. A felolvasó estek bárki számára nyitottak, de különösen népszerűek az idősek körében. Ahogy a biblioterápiás foglalkozások vagy az egészségmegőrző előadások, tanácsadások, klubfoglalkozások is, amelyeket jellemzően önkéntesek működtetnek a könyvtárakban. Népszerűek a képes útibeszámolók, amelyeket meghívott előadókat tartanak, és ezekhez a programokhoz a könyvtárak könyvajánlókkal, játékos totóval, feladatokkal kapcsolódnak.

Egyes könyvtárak helyet adnak klubfoglalkozásoknak, amelyek közül igen népszerűek a résztvevők kreativitását is fejlesztő kézműves foglalkozások, amelyek az újrahasznosítás jegyében is zajlanak. A kertrendezéssel kapcsolatos tanácsadást, beszélgetést követően kertbarát klubok szerveződtek és szerveződnek. Tagjai figyelnek egymásra és kertjeikre, szükség esetén a mindennapokban is segítik egymást. Közös, könyvtáron kívüli programokat szerveznek, melyeken korhatár nélkül bárki részt vehet. Egyre látogatottabbak a fiatal lányok körében a horgoló, kötő és hímző körök. Az idős olvasóink a technikát tanítják meg a fiatalabbak számára, akik ezt követően a neten és a könyvtár polcain található könyvek segítségével keresnek mintákat, és mutatják meg ezt a lehetőséget a csoport többi tagja számára. Ezzel is segítik a náluk idősebb generációk információkeresési technikájának tökéletesítését.

Ugyancsak, egyes könyvtárakban jóga foglalkozások, gerinc- vagy szemtorna, baba-mama torna szerveződik, ahol a tanár egy külsős oktató és ellenszolgáltatás nélkül tartja óráit.

A könyvtár a helyi közösségeket is érintő társadalmi kihívásaira való reagálásának egyik legutóbbi példája, ami az orosz-ukrán háború kapcsán történt. A háború hatására, segítve a menekültek beilleszkedési folyamatát, több bibliotékában alakítottak ki ukrán nyelvű könyvgyűjteményeket. Önkéntesek segítették a nyelvet nem ismerő könyvtárosokat az állomány feltárásában, és a kölcsönzés lehetőségéről tájékoztatókat, valamint közösségi bejegyzéseket készítettek. Felolvasásokat és író-olvasó találkozók koordinálását vállalták át.

A könyvtárak születésnapjának megünneplése ma már a közösségek ünnepe is. Ezek megvalósítása önkéntesek felajánlásaiból, az ő tevélegyes részvételükkel történik meg.

AZ ÖNKÉNTESÉG ÉS AZ ISKOLAI KÖZÖSSÉGI SZOLGÁLAT JELLEMZŐI A HAZAI KÖNYVTÁRAKBAN

Ahogy már a bevezetőben is említettem a könyvtári önkéntesség Magyarországon a 2000-es évek elején kezdett elterjedni, de valójában a 2010-es éve elejére vált általánossá (Pegán 2012). A már többször idézett, Tóth és Bódog (2019) által ismertetett felmérés adatai alapján a magyarországi könyvtáraknak két nagy típusát különböztethetjük meg:

- azokat, amelyek foglalkoztatnak önkénteseket, ebbe a csoportba átlagosan a könyvtárak 36 százaléka tartozott;
- és azokat, amelyek nem foglalkoztattak önkénteseket, ami átlagosan a könyvtárak 64 százalékára volt jellemző.

A felmérés azonban arra is rámutatott, hogy a megyei hatókörű városi és a városi könyvtárak 66-67 százalékában volt önkéntes-foglalkoztatás, míg az ennél kisebb könyvtárakban ez az arány 23-35 százalék körül alakult (Tóth – Bódog 2019:88).

Ennek okát a szerzők abban látták, hogy a fővárosi, megyei könyvtárak „könnyebben megengedhetik” maguknak, hogy a mélyebb szintű szakmaiságot igénylő feladatokat a szakalkalmazottakkal, míg a könnyen betanítható vagy nem kifejezetten könyvtárosi képzettséget igénylő munkákat önkéntesekkel végeztessék. Ugyanis a kisebb könyvtárakban olyannyira integrált a könyvtárosi feladat, hogy szét sem bontható munkakörökre, így ezekben az önkéntesek munkáját sem tudják differenciálni (Tóth – Bódog 2019:89).

A felmérés fontos eredményének mondható, hogy a könyvtárak harmadik típusát – az önkéntes munkában működtetett könyvtárakat – is sikerült differenciálni, ugyanis „a kisebb településeken sok esetben nem létezik önálló státusz a könyvtárosok számára, és számottevő esetben maga az egy személyben az intézményt vagy szolgáltatóhelyet működtető dolgozó is önkéntes alapon, bérezés nélkül végzi a munkáját.” (Tóth – Bódog 2019:89)

A könyvtári önkéntesség terjedését nagyban befolyásolja, hogy a könyvtáraknak van-e arra erőforrásuk, hogy az önkéntesek menedzselését el is tudják látni. A felmérés részletes eredményei azt mutatták, hogy a megyei hatókörű városi könyvtárakban helyezik erre a legnagyobb hangsúlyt, de így is ezen – önkénteseket is foglalkoztató – könyvtárak csak 44 százalékában volt önkéntes-koordinátor, és alig 22-33 százalékuk alkalmazott önkéntesmenedzsmeni módszereket (toborzás, felkészítés, motiválás). Önkéntesi segítséget

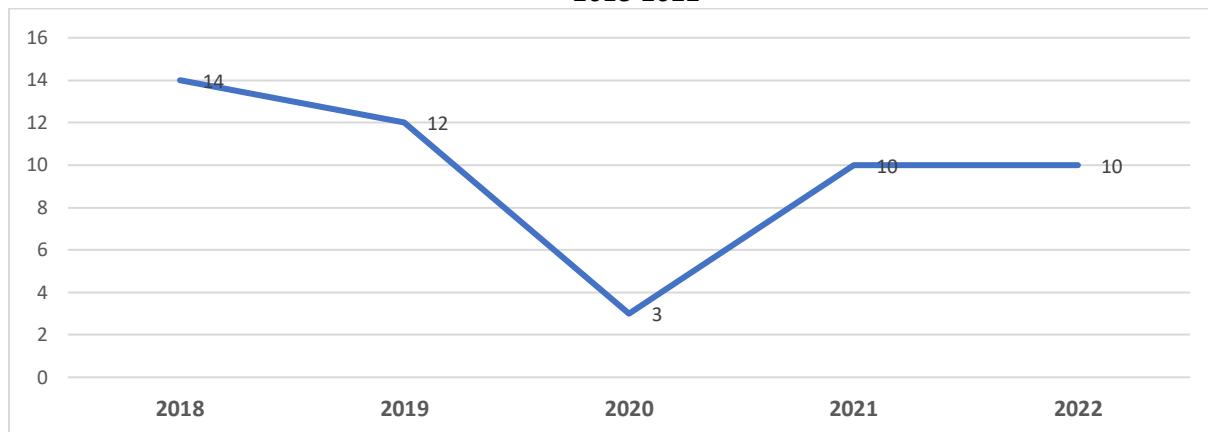
a megyei hatókörű városi könyvtárakban a nem könyvtárosi szakképzettséget igénylő feladatokra vonnak be, legnagyobb arányban (33-33 százalék) például technikai jellegű feladatok (teremrendezés) és adatrögzítés, illetve rendezvényszervezés és állományrendezés (28-28 százalék), valamint dokumentálás, kézműves foglalkozások (22 százalék) és olvasószolgálat (17 százalék) elvégzésére.

Az önkéntes-foglalkoztatásnál átlagosan magasabb arányban (46 százalék) fogadtak a megkérdezett könyvtárak Iskolai Közösségi Szolgálatot teljesítő diákokat. Ezesetben a részletesebb adatok azt jelezték, hogy a megyei hatókörű városi könyvtárak 89 százalékának, a városi könyvtárak 87 százalékának voltak partnerségi megállapodásai középiskolákkal. Az ennél kisebb könyvtárak 27-59 százaléka számolt be erről. Feladataikat tekintve, az Iskolai Közösségi Szolgálatot teljesítők is hasonló sorrendben – csak valamivel magasabb arányban – vettek részt a fentebb felsorolt, könyvtárosi szakképzettséget nem igénylő feladatokban a könyvtárakban.

A FŐVÁROSI SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR ÖNKÉNTESEI ÉS A KÖNYVTÁR GYAKORLATA AZ ÖNKÉNTESOK FOGLALKOZTATÁSA TERÉN

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár az 1990-es évek végétől, a 2000-es évek elejétől fogad önkénteseket. Az alkalmi (epizodikus) önkénteseink száma évente körülbelül 20-30 fő, míg a rendszeres – akár éveken át – jogviszonnyal rendelkező önkénteseké 10-14 fő között mozgott. Csak a jogviszonnyal rendelkező önkéntesekről vezetünk nyilvántartást a szerződéskötések miatt, ezért az alábbi, 1. ábra az ő 2018 és 2022 közötti számbeli változásait mutatja.

1. ábra. A jogviszonnyal rendelkező önkéntesek száma a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban, 2018-2022

Forrás: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár éves beszámolója, 2018-2022 alapján saját készítésű ábra.

A pandémia alatti lezárások miatt az önkéntesek foglalkoztatása is ellehetetlenült. A járvány után azt tapasztaltuk, hogy egyre többen keresnek olyan elfoglaltságot, ahol emberek között lehetnek és új barátságokat köthetnek, amelyre a legalkalmasabb hely a könyvtár. Ennek hatására a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban is megnövekedett azok száma is, akik önkéntesnek jelentkeztek. Az elmúlt két évben alkalmi önkénteseink száma 30 fő fölé emelkedett, a rendszeres, jogviszonnal is rendelkező önkénteseké 10 főben stabilizálódott.

Kikből lesznek könyvtári önkéntesek? Könyvtárunkban az önkéntes tevékenységet végzők jellemzői megegyeznek a nagy, országos felmérések adataival, miszerint önkéntes feladatokat elsősorban olyanok vállalnak, akik iskolázottak, családosak, jó anyagi körülmények között élnek (Czike – Kuti 2006; Gyorgyovich et al. 2020), és akik használói a gyűjteménynek. Többségükben nők, részben középkorúak, illetve friss nyugdíjasok, akik pár hónap pihenés után szeretnének valami új tevékenységbe kezdeni.

Számos egyedülálló, vagy elvált szülő vállal a felnőtté váló gyermek kiröppenése után önkéntes feladatot. A közösségbe való visszatérés mellett fontos szempont a számukra, hogy érezzék, amit tesznek, az fontos és értékes. Nagymamák vagy nagymama szerepre készülők örömmel végeznek olyan feladatokat, mint például a most indult Olvasó Nagy program, ahol meseolvasással várják a legkisebbeket.

Mindezek mellett számottevőek a nyugdíjas könyvtárosok önkéntes vállalásai is. Nekik külön közösségi oldaluk is van.² Előre mutatónak tartjuk, hogy egyre többen jelentkeznek kisebb csoportokban vagy hozzák el barátaikat magukkal, akik aztán szintén önkénteseink lesznek.

A gyermekkönyvtárakban több olyan gyermekes szülő van, akik a kisgyermekkel érkeznek a könyvtárba és segítik a programok előkészítését és megvalósítását.

A zöld könyvtári trendek – a fenntarthatóság elvének alkalmazása a működésben és működtetésben – előtérbe kerülésével a férfiak is bekapcsolódtak a feladatvállalásba. A könyvtári kertek átalakításában, tanácsadások, előadások tartásában vesznek főként részt ökológia, környezettudatosság és hulladékkezelés témákban.

A könyvtári önkéntesség különösen nyitott a fogyatékkal élők felé, akik felajánlják ismereteiket a könyvtár számára, ami lehet könyvajánlók készítése, közösségi oldalak kezelése, kiadványszerkesztés, vagy felolvasás.

² <https://www.facebook.com/groups/442355242595114/>

A könyvtári önkéntessé válás folyamata és motivációi a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár önkéntesei körében. A könyvtár gyűjti és honlapján közzéteszi az önkéntességgel kapcsolatos információkat, és egy külön honlapcikk³ formájában buzdítja a fiatalokat is az önkéntességre. Toborzásra az intézmény nem fordít külön figyelmet, nem is reklámozza a lehetőséget úgy, mint például a Hamvas Béla Pest Megyei Könyvtár.⁴

A könyvtári önkéntesség terjesztésében és az önkéntessé válásban fontos szerepet játszanak azok a könyvtárosok, akik az önkéntesség koordinálását is kellő emberismerettel képesek végezni. Van olyan eset, amikor a leendő önkéntességet vállalót az ötletei, és előfordul olyan, amikor a ráutaló jelek alapján kell biztatni arra, hogy próbálja ki ezt a tevékenységet. A könyvtárosok nagyon gyakran megismerik az olvasók élettörténetét, vagy a család érdeklődési körét, olvasási szokásait és viszonyulását a közösséghez. Amennyiben sikerül a család egyik tagját megnyerni, az ő közreműködésével a család többi tagja is mozgósíthatóvá válik. Rajtuk keresztül barátok, de akár rokonok is elérhetővé és megnyerhetővé válnak egy-egy cél érdekében. Sok esetben a közösségi szolgálatot végző diák az első a családban, aki a könyvtárban vállal segítő feladatokat.

Ahogy általában az önkéntesség motivációi igen sokrétűek, úgy a könyvtári önkéntessé váláséi is nagyon sok okra vezethetők vissza. Van, aki azért érkezik hozzánk, mert mindig is könyvtáros szeretett volna lenni. Van, aki csak a kulisszák mögé szeretne betekinteni és egyre több a nyugdíjas könyvtáros, aki fontosnak tartja a régi közösséghez való tartozást. Az idősek önkéntességét vizsgáló kutatások (lásd például Dávila 2017, idézi Bartal 2022) rámutatnak, hogy az időseket a társas kapcsolatok megtartásának igénye motiválja.

Az önkéntesek betanítása és feladatai a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. Klasszikus értelemben vett önkéntes képzésről, felkészítésről nem beszélhetünk a könyvtárban. Ugyanakkor fontosnak tartjuk, hogy az önkéntesek jó kommunikációs készséggel, türelemmel és empátiával rendelkezzenek. A könyvtáros személyisége, a bizalom és az inspiráció, a beszélgetés sokat segít az önkéntesség lényegének előhívásában. A könyvtárban való viselkedésről, az emberekkel való kommunikációról, a könyvtár használati szabályáról megszerzendő ismeretek elsajátítása után a jelentkezőt, illetve jelöltet mentor segíti önkéntes munkájában.

³ <https://fszek.hu/kozponti/Events/kk-tisz-onkent>

⁴ <http://www.pmk.hu/onkentesseg>

Elsősorban olyan személyeknek tud önkéntesmunka-lehetőséget adni a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, akik valamilyen speciális végzettséggel vagy képzettséggel rendelkeznek. Nagy segítséget jelentenek azok, akik a gyermekprogramok, nyári táborok előkészítésében és lebonyolításában tudnak segíteni. Az önkéntesek számára nyújtott feladatok, munkák rendkívül színesek és sokrétűek. Így például önkénteseket is bevonunk új szolgáltatások – könyvklub, biblioterápiás foglalkozás, korrepetálás, okos eszköz használatának elsajátítása – működtetésébe, akik ezzel is a könyvtárak körül kialakult közösségeket segítik.

Más önkéntesek az új szolgáltatások tesztelését, vagy a meglévőkhöz készült oktatóvideós segédletek véleményezését végzik el, illetve elkészítik az ismertetőt egy-egy adatbázisról, a hangosítást biztosítják egy-egy rendezvényen, vagy idegennyelvű ismertetőket állítanak össze. Önkénteseket vonunk be lektorálási feladatokra, valamint a közösségi médiában való szerepünk erősítésére, továbbá olvasói igényfelmérések lebonyolítására és adatgyűjtésre is. Az önkéntesek szaktudásának felhasználásával válnak felhasználóbaráttá a könyvtár szolgáltatásai és annak környezete. Sok új tevékenység jelent meg a könyvtárakban külső önkéntesek segítségével, mint például a két évtizeddel ezelőtt indult számítógépes és internetoktatói tanfolyamok, melyek ma már egyénre szabott oktatás formájában vannak jelen a könyvtárakban.

A könyvtári önkéntesség színterei a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. Az önkéntes tevékenység megvalósulásának számtalan színtere van a könyvtárban, ezek közül hatot ismertetek részletesebben.

- *Olvasókörök, olvasóklubok.* A könyvtárban végzett korai önkéntes tevékenységek közé sorolhatjuk a városokban létrejött olvasóköröket, melyek 1945 után elsorvadtak és csak a rendszerváltás után éledtek újra. Ma közülük sokan az adott település motorjaként működnek. Az olvasókörök a helyi közösség szórakoztatására, művelődésének támogatására alakultak meg, ma egyesületi formában működnek, programjaik helyszíne gyakran a könyvtár. Céljaik egybeesnek a könyvtárak feladat- és értékrendszerével: „az anyanyelvi művelődés ügyének szolgálata, a klasszikus és kortárs irodalom megismerése, az eredeti népdal és tánckultúra értékeinek, az olvasóköri társasköri hagyományok őrzése. Fontosnak tartja más hasonló civil szervezetekkel a közös tevékenységi területek összehangolását, kapcsolatteremtést, valamint a magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségekkel, határon túli magyarsággal kölcsönös látogatások, közös programok

szervezését.”⁵ A vidéken működő olvasóköri az irodalom és az olvasás népszerűsítése mellett felvállalták a hagyományőrzés feladatát is. A hagyományőrző egyesületekkel együtt részt vesznek a település kiadványainak gyűjtésében, a helyi alkotók munkáinak megjelentetésében és népszerűsítésében segítik egymást. A fővárosban és több vidéki könyvtárban a könyvklubok azok a helyek, ahol a tagok közösen választják ki, mely műveket olvassák és dolgozzák fel. Könyvklubok működnek tizenévesek és felnőttek számára, de szerveznek kimondottan az idősebb korosztálynak is ilyeneket.

- *Irodalmi és biblioterápiás foglalkozások.* Ezek az alkalmak túlmutatnak a közös olvasáson, ezek kereteiben egy választott olvasmányon keresztül dolgoznak fel aktuális emberi problémákat. Képzett, önkéntes terapeuták vezetik az feldolgozást, kérdéseikkel, a beszélgetés vezetésével irányítják rá a figyelmet egy probléma megoldására.
- *Rendezvények, felolvasó estek.* Szinte minden korosztály körében, érdeklődési körnek megfelelően, nagy látogatottságnak örvendenek a könyvtári rendezvények, amelyekhez főként alkalmi önkénteseink segítségét vesszük igénybe akár mint előadók, akár mint a rendezvény megtartásának biztosítói. Így például vannak orvos, ápolónő önkénteseink, akik egészségügyi előadásokat tartottak. Tanár vagy könyvtáros végzettségű önkéntesek a felolvasó estek előadói és megszervezői, míg más önkénteseink a rendezvények hirdetését, berendezését, hangosítását biztosítják ezeken az alkalmakon.
- *Gyermekkönyvtár.* A kicsik számára a foglalkozások sokszínűségének biztosítása is elvárás a könyvtárakban. A meseolvasás már csak aláfestése a kézműves foglalkozásoknak. A hagyományos foglalkozásokat egészíti ki például a Meseöltő, ahol a mese közben varrnak, akár varrógéppel is. Itt is fontos szerepet kapnak az önkéntesek, akik az alkotások elkészítésében segédkeznek. Újra reneszánszát éli a diafilm, egyre több helyszínen szerveződnek diafilm-klubok, ahol a felolvasók önkéntesek.
- *Klubfoglalkozások.* Önkéntesek vezetik az olyan foglalkozásokat, mint a kötés, a horgolás, a hímzés vagy a főzés, a kertészkedés és a barkácsolás. Ezek az alkalmak generációkon átívelő közös élményszerzést támogató események.
- *Helytörténet és hagyományápolás.* Egyre többek számára fontos az épített környezet emlékeinek megőrzése, a lakókörnyezetük múltjának megismerése, ápolása. Mindez egybe esik, egybe eshet a könyvtárak helytörténeti munkájával. A Fővárosi Szabó Ervin

⁵ <http://olvasokorokszovetsege.hu/>

Könyvtárnak kiemelkedő helytörténeti gyűjteménye van Budapestről. Ennek köszönhetően sikeresek azok az akciók, melyekben a helyi lakosságtól bekért fotók, meghívók, újságcikkek digitalizálását végzik el az önkéntesek aktív munkájával. Terézvárosban és Zuglóban helyi értéktárak munkatársai helytörténeti és helyismereti előadásokat, foglalkozásokat és sétákat tartanak szabadidejükben a könyvtár látogatói számára.

Fontos megjegyezni, hogy a pandémia alatt számos könyvtár a könyvtárosok közreműködésével megújította belső tereit, alkalmassá téve azokat kisebb létszámú közösségi programok, oktatások megszervezésére. Egyéni vagy közösségi tanulásra alkalmas munkaállomásokat, coworking tereket hoztak létre, a kerteket olvasóliget formájában kapcsolták a könyvtár tereihez. Az olvasókkal való kapcsolattartásra a közösségi oldalakat használták fel. Az adatbázisok online elérését és a könyvajánló blogok megjelenését az online mesefelolvasások, papírszínházi előadások, kézműves foglalkozások, irodalmi és biblioterápiás foglalkozások, online képzések, kiállítások színesítették (Békésiné - Nagy 2021).

Mint a fenti példák alapján is láthatjuk, a könyvtári színhelyek és a programok sokszínűsége lehetővé teszi, hogy mindenki találjon magának érdekes és értékes elfoglaltságot. Délelőtt általában a kisgyermekes édesanyákat, időseket, iskolai csoportokat várják a könyvtárak. Délután, korosztálytól függetlenül klubokat működtetnek. Az online kapcsolat továbbra is prioritást élvez, az információszolgáltatáson túl több helyen megmaradtak az online felolvasások, előadások, foglalkozások.

A könyvtári önkéntesség értékelése, jutalmazása. Az önkéntesek munkáját elsősorban a mentor értékeli. Az intézmény azok számára, akikkel önkéntes szerződést köt, a jogszabályban rögzített juttatásokon túl, ingyenes beiratkozási lehetőséget biztosít, mellyel a munkatársakhoz hasonlóan a könyvtár valamennyi szolgáltatását ingyen igénybe vehetik. Ezekon túlmenően az önkéntességnek vannak nem fizikai értelemben kifejezhető jutalmai is. Sok önkéntesről elmondható, hogy a közösségért végzett munka és tevékenység során kapott pozitív visszajelzések hatására javult az önbizalmuk, a kommunikációs készségük, mely a későbbi munkavállalás során előnyösen szolgálta őket. Többen találtak úgy munkát, hogy a könyvtári környezetben szövődött ismeretség segítette, de vannak közülük olyanok is, akik később az adott könyvtár munkatársai lettek. Sokan számoltak be arról, hogy az önkéntes munka hatására az egészségük is javult.

AZ ISKOLAI KÖZÖSSÉGI SZOLGÁLAT A FŐVÁROSI SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁRBAN

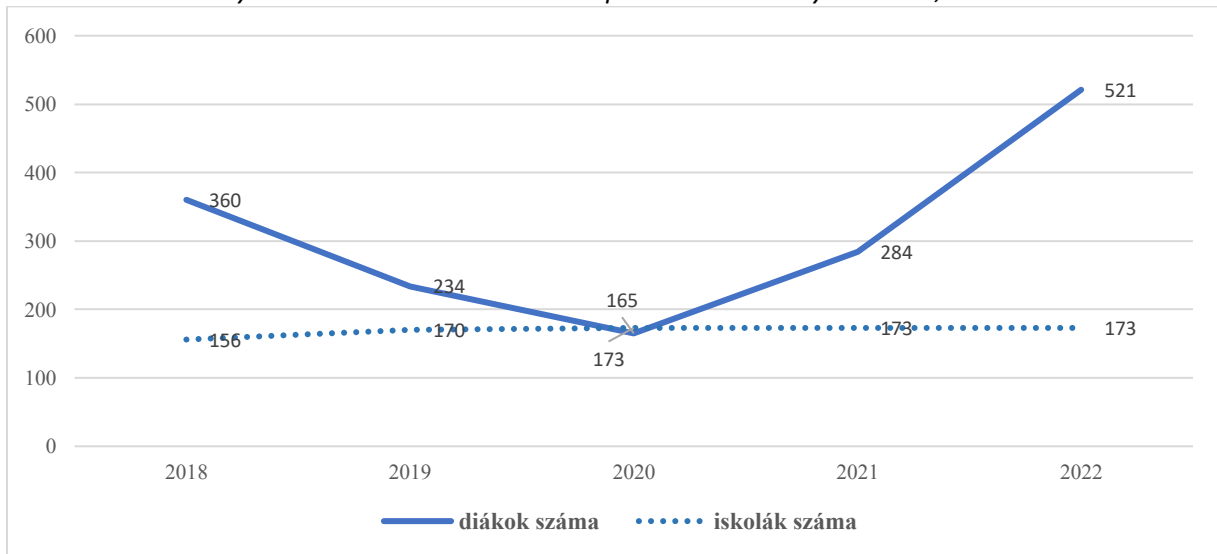
A fővárosban jelentős számban a középiskolás korosztály vállal feladatokat a helyi közösség támogatására. Bár a 2011. évi CXC. törvény a közösségi szolgálatot kivonja az önkéntes tevékenységek köréből, fontos megemlíteni azért, mert ez a tevékenység indítja el az önkéntesség útján a tizenéveseket. A tapasztalat az a könyvtárakban, hogy az itt közösségi szolgálatot végző diákok még évekig segítik önkéntesként a könyvtárak munkáját.

Az első öt évben a diákok alig keresték meg a könyvtárakat. Ennek egyik oka az lehetett, hogy ez az a korosztály, amely a megnövekedett középiskolai tanulmányai és különórái hatására már csak ritkán vagy egyáltalán nem látogatta a könyvtárakat. Először a könyvtárak sem voltak felkészülve a fogadásukra és csak kisebb, sokszor unalmas munkákra – pecsételés, könyvek összekötése – fogadták a diákokat.

A nagy előrelépés 2016 után következett be, amikor a könyvtárak felismerték annak lehetőségét, hogy a közösségi szolgálat révén elérhetik, és a továbbiakban egy-egy új tevékenységgel hosszabb távra is a könyvtár közösségébe vonzhatják a tizenéveseket. Arra törekedtek, hogy minél sokrétűbb feladatokat kínáljanak ne csak az egyének, hanem kisebb csoportok számára is. Elsőként a könyvtárba járó szülőket és nagyszülőket célozták meg és beszélgetésekkel, szórólapokkal hívták fel a figyelmet a lehetőségre. Emellett számba vették, hogy a tizenévesek számára milyen témájú könyveket kölcsönöznek a felnőttek és felajánlották, hogy készítsenek ajánlókat saját korosztályuk számára. Megkeresték az iskolákat, hogy milyen speciális ismeretekkel rendelkezhetnek diákjaik, milyen szakkörök vannak az iskolákban, melyeket össze lehet kapcsolni a közösségi szolgálatban végezhető feladatokkal.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 2012-től fogad Iskolai Közösségi Szolgálatukat teljesítő középiskolai diákokat az iskolákkal kötött partneri szerződés alapján. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban Iskolai Közösségi Szolgálatot végző diákok számának alakulása két ellentétes folyamatot jelez. Míg a szolgálatot teljesítő diákok száma a járványt megelőző években csökkenésnek indult és mélypontját 2020-ban érte el, addig az utóbbi két évben folyamatosan emelkedik, sőt túlszárnyalta a 2019-es és 2018-as évek létszámát is. A könyvtárral szerződésben álló iskolák száma 2018 és 2020 között emelkedett és azóta 173 intézményben stabilizálódott (2. ábra).

2. ábra. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban Iskolai Közösségi Szolgálatot teljesítő diákok és a könyvtárral szerződésben álló középiskolai intézmények száma, 2018-2022

Forrás: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár éves beszámolóit, 2018-2022 alapján saját készítésű ábra.

Az Iskolai Közösségi Szolgálatot ellátó diákok tevékenysége a könyvtárban legalább olyan sokszínű, mint az önkénteseké és ugyancsak a legváltozatosabb színtereken valósul meg, úgy mint:

- segítségnyújtás egyéni olvasói internethasználat során felmerülő kérdésekben, kiemelten az idős korosztály vonatkozásában;
- részvétel a digitalizálási munkafolyamatokban;
- regisztrációs pontban regisztrációs ívek kezelése, útbaigazítás;
- óvodás és kézműves foglalkozások előkészítésében való segédkezés;
- meseolvasás gyermekeknek a gyermekkönyvtári részlegben;
- kiállítások előkészítése, felügyelete;
- könyvajánlók videók készítése könyvtár témában a közösségi oldalakra;
- helyismereti munkában való részvétel;
- „Könyvet házhoz” projektben való közreműködés;
- közreműködés külső helyszínen szakmai, a környezettudatosságot, a civil együttműködést erősítő programok szervezésében.

ÖSSZEGZÉS

Az önkéntesség területén az elkövetkezendő években is a könyvtárak egyik kiemelt feladata marad a helyi önkéntes lehetőségekről való tájékoztatás. Folytatni kell az információszolgáltatást az önkéntességről, és az önkéntes munka lehetőségeiről való kommunikációt. Az önkéntesség fontos a könyvtárak életében, mivel azok a közösség szerves részei, motorjai. A könyvtárak minden bizonnyal nem fogják elérni azt a teljes, megfelelő létszámú és szerteágazó ismerettel rendelkező személyzeti létszámot, amivel minden felmerülő igényt ki tudnak elégíteni. A könyvtárak a speciális igényekkel rendelkező használók igényeit a speciális tudással rendelkező önkéntesek bevonásával tudják maradéktalanul kielégíteni.

A hazai könyvtárakban külső (civil) szervezetek által megszervezett, csoportos önkéntes tevékenységre még nem volt példa, de ez egy olyan terület, ahol csak a feladatot kell megfogalmazni és utána a partnerkeresés révén megvalósítható. Hasonlóan járhatnak el a könyvtárak a lakóközösségek mozgósításában is. A bibliotékákban végzett közösségi munka révén új ismeretségek születnek, sok esetben barátságok szövődnek, a korábban magányos emberek is társaságra lelnek. Itt azok is ki tudnak teljesedni, akik félénkebbek vagy valamilyen betegségük, állapotuk miatt visszahúzódnak a társas kapcsolatoktól. A közös érdeklődésűek csoportjával való találkozás az ismeretbővítés forrása is sokak számára, de a készségek és képességek fejlődését is segíti. A könyvtár biztonságos hely, ahova a járványhelyzet okozta elszigetelődésből vissza lehet térni az emberek közé, ezzel segíti a mentálisan és fizikailag is megviselték gyorsabb regenerálódását. Az önkéntes tevékenység számtalan esetben csapatmunka. A másoknak való segítség olyan örömforrás, amely elengedhetetlen a ma embere számára.

Az önkéntes tevékenység az elmúlt évtizedben megnövekedett a könyvtárakban, ahhoz azonban, hogy jelentős számú résztvevőt érjenek el, a könyvtárak megújult arcát és közösségi szerepét kell ismertté és elismertté tenni. Ahhoz, hogy még széles körben és számban legyenek jelentkezők, (a már aktív) önkéntesek bevonásával, az ő történetük megismertetésével is ösztönözhetjük a potenciális önkénteseket. E folyamatok fokozatos beépülésével tehetjük még nagyobb mértékben használóbaráttá, a közösséggel együtt gondolkodóvá és közösségvezéreltté a könyvtárakat.

IRODALOM

- Az önkéntes munka jellemzői.* Budapest: Központi Statisztikai Hivatal 2016. szeptember
<https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/onkentes.pdf> (Letöltve: 2023.06.20.)
- Bartal Anna Mária (2022): Az ismerősi, baráti kapcsolatok szerepe a 65 év felettek önkéntesség válásában. *Önkéntes Szemle*, 2(1) pp. 123-127.
DOI: <https://doi.org/10.53585/OnkSzem.2022.1.123-127>
- Békésiné Bognár Noémi Erika – Nagy Andor (2021): A könyvtári szolgáltatások átalakulása és fejlesztése a pandémia idején. *Networkshop*, 2(8) pp. 169-177.
DOI: 10.31915/NWS.2021.17
- Bognár Noémi Erika – Bognárné Lovász Katalin – Jávorka Brigitta – Tóth Máté (2017): Módszertani Fejlesztések. Áttekintés a munkacsoportok módszertani munkájáról. *Könyvtári Figyelő*, 27(63) pp. 17-27.
- Czike Klára – Kuti Éva (2006): *Önkéntesség, jótekonyság, társadalmi integráció.* Budapest: Nonprofit Kutatócsoport és Önkéntes Központ Alapítvány
<https://mek.oszk.hu/04300/04310/> Letöltve: 2023.08.29.
- Dávila, María Celeste (2017): The relationship between social networks and volunteerism among seniors. *Journal of Social Service Reserach*, 44(1) pp. 38-49.
DOI: <https://doi.org/10.53585/OnkSzem.2022.1.123-127>
- Frisch Dóra (2023): A könyvtári önkéntességről rövid nemzetközi kitekintésben. *Önkéntes Szemle*, 3(3) pp.106-126.
- Gyorgyovich Miklós – Menich Dóra – Simon Nikolett – Kollár Dávid – Szadorai Dóra (2020): *Önkéntesség Magyarországon 2018.* Budapest: Századvég Kiadó.
- Havadi Gergő (2022): *Munkaügyi létszámadatok 2015-2021. Könyvtári trendjelentések 11.* Budapest: Országos Széchényi Könyvtár.
https://ki.oszk.hu/sites/default/files/csatoltfajlok/2022_konyvtari_trendjelentések_11._-_munkaugyi_adatok.pdf#overlay-context=trendjelentések-munkaugyi-letszamادات
(Letöltve 2023.08.21.)
- Kovács Mária (1994): Társadalmi (önkéntes) munkások a könyvtárakban. *Könyvtári Figyelő*, 40(4) pp. 591-599.
- Kuti Éva (1998): *Hívjuk talán nonprofitnak...* Budapest: Nonprofit Kutatócsoport.
<https://mek.oszk.hu/01300/01398/> (Letöltve: 2023.08.29.)
- Oldenburg, Ray (1989): *The Great Good Place.* New York: Paragon House.
- Pegán Anita (2012) *Önkéntesség és könyvtár. Könyv, könyvtár, könyvtáros*, 21(6) pp. 6-12.
- Szóllás Péter (2010): A könyvtár, mint harmadik hely. *Könyv, könyvtár, könyvtáros*, 19(11) pp. 3-7.
- Tóth Máté – Bódog András (2019). Könyvtárak reprezentatív felmérésének eredményei. In: Ponyi László – Arapovics Mária – Bódog András (szerk.): *Magyarországi múzeumok, könyvtárak és közművelődési intézmények reprezentatív felmérése. Kutatási jelentés.* Budapest: Szabadtéri Néprajzi Múzeum- Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ.
<https://mokk.skanzen.hu/20200315magyarorszag-i-muzeumok,-konyvtarak-es-kozmuvelodesi-intezmenyek-reprezentativ-felmerese> (Letöltve: 2023.08.29.)